

מיכאל בלכר

שמורת עין גדי, רשות הטבע והגנים

כוכב לוי

קיבוץ מצפה שלם ומפעל "אהבה"

אלון גרטמן

קיבוץ מצפה שלם ומפעל "אהבה"

דודי גרינבאום

שמורת עין גדי, רשות הטבע והגנים

ציטוט מומלץ

בלכר מ, לוי כ, גרטמן א וגרינבאום ד.
2017. גינות נוי ללא צמחים פולשים
– האם תקומנה במצפה שלם?
אקולוגיה וסביבה 8(1).

גרויה שעירה, פתילת-המדבר הגדולה, מורינגה רותמית וזקום מצרי בגינת מפעל "אהבה", במצפה שלם | צילום: מיכאל בלכר

גינות נוי ללא צמחים פולשים – האם תקומנה במצפה שלם?

8 במרץ, 2017

[גיליון אביב 2017 / כרך 8\(1\) / ים המלח](#)

[בקצרה](#)

התיישבות בת זמננו בחבל ים המלח החלה באמצע המאה ה-20, ובצפון האזור נוסדו יישובי קבע רק לפני כארבעה עשורים. התושבים החדשים המשיכו במידה ניכרת בעיסוקי קודמיהם מהעת העתיקה, וחידשו, למשל, את גידול דקל התמר, הבולט כיום בחופי ים המלח. בניגוד לכך, בסביבת המגורים המודרנית חל שינוי שלא היה כמותו באזור אי פעם: נשתלו מאות רבות של מיני צמחים זרים שהובאו מכל קצוות העולם. הצמחייה האקזוטית ניטעה לעתים קרובות במקום הצומח הטבעי ותוך פגיעה קשה בצמחים הילידיים (native) המיוחדים ^[1]. המקרה של הקמת קיבוץ מצפה שלם מתועד היטב מבחינה זו. אוכלוסיית בר של גרויה שעירה (*Grewia villosa*) בת כמאה פרטים לפחות, היחידה כזו בארץ ובכל הלבנט, הושמדה בשנת 1978 במהלך בניית היישוב ^[3], ובמקום השיח הייחודי נשתלו עצים זרים, כגון שיטת עלי-ערבה (*Acacia salicina*) מאוסטרליה וינבוט (*Prosopis* *sp.*) מאמריקה. הצמחים הזרים פולשים כיום לבתי גידול טבעיים באזור, ומאיימים על שמורת הטבע בו ^[1] [\(איור 1\)](#).

איור 1. שיטת עלי-הערבה האוסטרלית
בנחל קדם, על רקע קיבוץ מצפה שלם
(בפינה השמאלית העליונה)
המקור האפשרי של העץ הזר הוא
בגינות היישוב | צילום: מיכאל בלכר

איור 1

שיטת עלי-הערבה האוסטרלית בנחל קדם, על רקע קיבוץ מצפה שלם (בפינה השמאלית העליונה)

המקור האפשרי של העץ הזר הוא בגינות היישוב | צילום: מיכאל בלכר

לפני כעשור הצטרף מפעל "אהבה" לקוסמטיקה של קיבוץ מצפה שלם לפעילות שמטרתה לתקן את המצב במידת האפשר. במפעל הוחלט שלא להמשיך ולגדל צמחים זרים פולשים, אלא להקים באתר התעשייה גינת צמחים השייכים לטבע של חבל ים המלח ולגידולים המסורתיים באזור, וזאת בשיתוף פעולה עם שמורת עין גדי. וושינגטוניות מאמריקה ופיקוסים מהודו נעקרו, צמחים זרים נוספים פונו, ובמקומם נשתלו צמחים מקומיים, כולל עשרות שיחי גרויה שעירה – זו שאפיינה את המקום בעבר. יש לציין, שעל אף הכחדת האוכלוסיה הגדולה הטבעית של הצמח, שאין שנייה לה בישראל ובארצות השכנות, מספר פרטי גרויה הועתקו במבצע הצלה לשמורת עין גדי [3] והם, המתחזקים עד היום בתמיכת השקיה, משמשים מקור לזרעים לריבוייה. בגינת מפעל "אהבה" (איור 2) שתולים כיום מאות פרטים של 28 מינים מצמחי הבר של חבל ים המלח, כגון זקום מצרי (*Balanites aegyptiaca*) ומורינגה רותמית (*Moringa peregrina*), ומצמחי המסורת של האזור, כדוגמת הכופר (*Lawsonia inermis*). בין היתר, נטועים סביב המפעל עצים, שיחים ומטפסים שנמצאים על סף הכחדה בארץ.

הנהלת הקהילה של קיבוץ מצפה שלם החליטה באחרונה לעשות צעד נוסף בהשתלבות היישוב בסביבתו הטבעית. ההנהלה אישרה הסכם עקרונית לשיתוף פעולה עם רשות הטבע והגנים למימוש הפרויקט האזורי 'גגנות נוי מונעת פלישות ביולוגיות בחבל ים המלח' [2]. הפרויקט מבוסס על הידע והניסיון שנצברו בשמורת עין גדי במשך כשני עשורים [1], ובשלב הנוכחי הוא מופעל במסגרת התכנית הממשלתית לשיקום ולפיתוח אזור ים המלח. להלן העקרונות שהצדדים הסכימו עליהם [2].

איור 2. גרויה שעירה, פתילת-המדבר
הגדולה, מורינגה רותמית וזקום מצרי
בגינת מפעל "אהבה", במצפה שלם
| צילום: מיכאל בלכר

איור 2

גרויה שעירה, פתילת-המדבר הגדולה, מורינגה רותמית וזקום מצרי בגינת מפעל "אהבה", במצפה שלם

צילום: מיכאל בלכר

כדי למנוע הכנסת מינים בעלי תכונות של צמחים פולשים וכדי לתת עדיפות למינים מקומיים מקוריים של האזור ולצמחי ארץ ישראל המסורתיים (כגון תמר וזית), הקיבוץ התחייב לתאם עם רשות הטבע והגנים את רשימות הצמחים המיועדים לנטיעה בגינות. קהילת מצפה שלם תימנע משתילת צמחי נוי בעלי סיכון מבחינת פלישות ביולוגיות, ובראש ובראשונה מנטיעה חדשה או מטיפוח של מינים וסוגים שכבר ידועים כפולשים: דקל הוושינגטוניה, מיני עצים השייכים לסוג ניבוט, מיני שיטים אוסטרליות, מינים זרים של הסוג פיקוס, לנטנה ססגונית על כל זניה וכל המינים המוכלאים עמה. הקהילה הסכימה עקרונית על הסרת המקור של פלישת צמחי הנוי הזרים על-ידי ביעור הצמחים הפולשים, כולל עצים בוגרים, הנטועים בגינות, וכך להחליף בהדרגה את כל

צמחי הנזר שגלולים להוות מקור של פלישות. לאחר עקירת הצמחים הפולשים השתולים יעקבו אנשי מצפה שלם אחרי התחדשותם, וזאת כדי לטפל בנבטים בטרם התפתחותם.

רשות הטבע והגנים התחייבה לסייע בהמרת גינות הנזר בתחום קיבוץ מצפה שלם לידידותיות לטבע ולתת ייעוץ לטיפול הצמחייה המקומית, כולל מינים נדירים ביותר בארץ. שמורת עין גדי תספק לקיבוץ ללא תשלום שתילים של צמחים מקומיים להחלפת המינים הפולשים, וזאת למען התמיכה בשימור המגוון הביולוגי בחבל ים המלח לטווח הארוך. ביעור הצמחים הפולשים בגינות הקיבוץ יבוצע במימון הרשות, באישור הנהלת הקהילה ולאחר השגת רישיונות הכריתה הנדרשים, בשיתוף התושבים ועל פי תוצאות סקר ומיפוי שיערוך צוות שמורת עין גדי. במקרים מסוימים תבוצע החלפת עצים פולשים בעצים מסורתיים של ארץ ישראל, כולל שתילת פרטים בוגרים. מלבד פעילות ההסברה בקרב קהילת מצפה שלם תפרסם הרשות את הקיבוץ כאתר גינון המונע פלישות ביולוגיות, וכגוף התומך בשימור המגוון הביולוגי.

הסברת בעיית צמחי הנזר הפולשים היא אתגר חינוכי לא פשוט^[1], ולא רק באזור ים המלח. מחקרים בארצות שונות^[4,5] מראים שנדרשים מאמצים רבים כדי להעלות את מודעות הציבור מההבנה הבסיסית של הבעיה להסכמה העקרונית לטפל בה. עם זאת, אף על פי שנכונות הציבור לשיתוף הפעולה בתחום זה עדיין אינה גורפת^[4] ומותנית במימון הרשויות^[5], בחקרי מקרה מסוימים נמצאו נתונים מעודדים – כ-83% מבעלי גינות פרטיות מסכימים כבר עתה להסרת העצים הפולשים^[5].

מימוש העקרונות המוסכמים במצפה שלם צפוי לפרוץ את הדרך לטיפול בפלישות הביולוגיות בחבל ים המלח, שמקורן העיקרי בצמחי הנזר הנוטעים בגינות של יישובי האזור.

מקורות

1. בלכר מ. 2016. גננות נוי ומניעת פלישות ביולוגיות: פרויקט בחבל ים המלח. מחקרי הנגב, ים המלח והערבה **8**(2): 47-55.
2. הסכם עקרונות למימוש הפרויקט האזורי 'גננות נוי מונעת פלישות ביולוגיות בחבל ים המלח' בתחום קיבוץ מצפה שלם. 24 באוגוסט 2016.
3. שאואט מ. 1979. כך ניצלו מהכחדה שיחי הגרויה במצפה שלם. טבע וארץ **כ"א**(6): 257-260.
4. Lindemann-Matthies P. 2016. Beasts or beauties? Laypersons' perception of invasive alien plant species in Switzerland and attitudes towards their management. *NeoBiota* **29**: 15-33.
5. Shackleton CM and Shackleton RT. 2016. Knowledge, perceptions and willingness to control designated invasive tree species in urban household gardens in South Africa. *Biological Invasions* **18**(6): 1599-1609.